

Staveren en de Groenlandse Compagnie

Gepubliceerd in 't Stavers Krantsie (32^e jaargang, nr, 6 febr. 2017).

Inleiding

De Groenlandse Compagnie (Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen) was een kartel voor de walvisvaart die bestond van 1614 tot 1642 en die was opgericht door de deelnemende steden.

De Compagnie raakte al snel na de oprichting verwickeld in conflicten met Engeland, Denemarken en Zweden. Toenemende concurrentie en interne problemen zorgde tenslotte voor een vroegtijdig einde, maar niet voor de Friese afdeling.

In het jaar 1612 werd voor het eerst melding gemaakt van een commerciële expeditie naar Nova Zembla. Naast walvissen werd ook jacht gemaakt op walrussen, ijsberen en robben. De berenjacht leverde huiden en bont. Het was de vissers echter vooral om de walvistraan en de baleinen te doen.

De Noordse compagnie werd op 27 januari 1614 opgericht. Willem Cornelisz van Muyden, woonachtig in Amsterdam, was een van de eerste schippers die uitvoer. Aan boord waren vijf Franse Basken en een Engelse loods, de overige bemanningsleden waren afkomstig uit Noord-Holland.

Het handelsgebied van de Noordsche compagnie strekte zich uit van Straat Davis bij Newfoundland tot het Russische Nova Zembla. Van dit grote gebied eiste de compagnie geen territorium op, zij had alleen het handelsmonopolie in handen.

De walvisvaart was strikt seizoensgebonden. Schepen en bemanningen verlieten in het voorjaar de diverse havens van de Republiek. Na een reis van ongeveer drie weken arriveerden zij in de kustwateren van Spitsbergen, Jan Mayen- of Bereneiland. In september of uiterlijk oktober keerden de schepen weer terug. Al spoedig bouwden de verschillende kamers op Jan Mayen en Spitsbergen traankokerijen, zoals in de nederzetting Smeerenburg. De traan werd daarna in vaten naar de thuishavens vervoerd. Voor elke tocht die werd georganiseerd stortten de participanten geld. Na afloop van de tocht werd de winst verdeeld.

Het bestuur van de Noordse compagnie was aanvankelijk verdeeld over vijf kamers. Deze waren tamelijk zelfstandig en gezeteld in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft. In 1616 kregen ook Vlissingen, Middelburg en Veere een kamer en in 1624 werden er nog twee Friese kamers toegelaten: Harlingen en Stavoren.

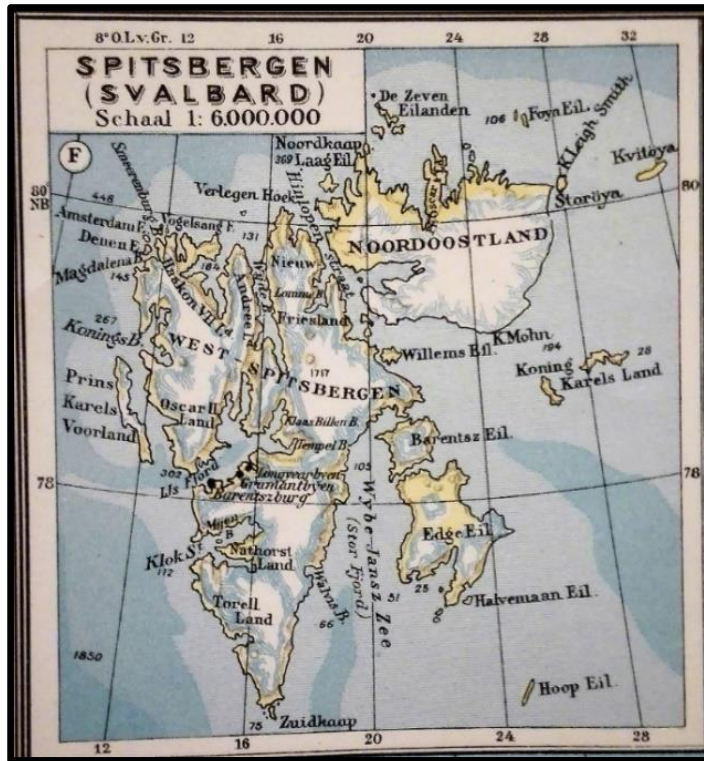
Het octrooi werd steeds voor 8 jaar verlengd en telkens voordat het afliep werd een verlenging aangevraagd. Zo liep het octrooi van 1614 af in 1622 en dat van 1621 in 1634 enz.

Toen 1634 naderde lieten de Staten van Friesland de Staten-Generaal nog weten dat zij het verzoek van de Noordse Compagnie om het octrooi te verlengen niet zouden goedkeuren. Zij hadden de voorkeur om de walvisvaart voor iedereen toegankelijk te maken. Het bleek namelijk dat langs de kusten rond Spitsbergen en Jan Mayen steeds minder walvissen werden gevangen. De vissers moesten daardoor vaker uitwijken naar open zee. Mede door het reeds vanaf 1625 noordwaarts opschuiven van de pakijsgrens ontstond een nieuw vangstgebied op volle zee, waarin het oorspronkelijke octrooi niet voorzag. Ondanks de door de

Friese Staten aangekondigde oppositie keurde de Staten-Generaal op 25-11-1633, in afwezigheid van de Friezen, de aanvraag toch goed en werd het octrooi voor 8 jaar tot 1642 verlengd.

Tot zover de situatie in 1634. We gaan even terug naar de beginjaren om de oorsprong van de Staverse belangen te onderzoeken.

Wybe Jansz van Staveren

In de beginjaren van de walvisvaart ontwikkelde een Staverse schipper zich op als be-langhebbend persoon: Wybe Jansz. We komen hem op 3 juli 1610 tegen in een verklaring uit het notariële archief van Rotterman. Het gaat over een lading die in 1604 door Wibo Jans van Staveren, schipper op "de Drie Coningen" werd afgeleverd.

Ook het bewaard gebleven journaal van schipper Heertien Jansz van Enkhuizen uit 1616 levert ons informatie over Wybe. Deze Heertien voer in opdracht van de "Bewijnthebbereren Der geocktroijerde Compenij van nuw gronlant" onder "jenerael" Pieter Jacobsz Geusebroeck.

Op 6 juni 1612 ontmoet hij in het poolgebied een aantal schepen waaronder die van Willem van Muijden en Wybe Jansz. Het blijkt dat deze schippers in twee dagen tijd al zeven walvissen gevangen hadden.

In 1623 treffen we Wybe Jansz opnieuw aan in het notariële archief van Rotterdam. In de acte wordt een verklaring afgelegd over een woordenwisseling tussen ene Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen, commandeur over enkele schepen van de kamer van Amsterdam over de slecht verzorgde vracht bestaande uit vaten traan.

Wybe Jansz was blijkbaar iemand waar men rekening mee hield en hij ontdekte zelf een baai in de Barentz Zee die naar hem vernoemd werd: het Wijbe Jansz Water bij het eiland Spitsbergen.

In een "Bosatlas" van 1956 wordt de baai nog vermeld. Zie bijgevoegde afbeelding vanaf het midden naar onder: de baai heet nu Stor Fjord.

We gaan weer terug naar de oprichting van de Friese Kamers.

De Staverse Kamer

Op 22-11-1634 ontvingen de Staten van Friesland het request (verzoek) van twee Friezen om aan de walvisvangst te mogen deelnemen. Dit waren Hilbrand Dircksz, burgemeester van Harlingen, en een goede bekende: Wybe Jansz, burger van Staveren.

Zij verzochten de "capture (vangst) van walvisschen en andere zeemonsters in de Noordsche Zee van omtrent de kust van Nova Zembla tot aan Tretum Davis, daaronder mede begrepen Spitsbergen, 't Beren eiland, Mauritius, 't Staten eiland, Wybe Jansz Water, de Zwarte Hoek, Groenland en andere Noordsche Eilanden".

Omdat de Friese Staten niet in het protest tegen de verlenging van het octrooi van de Noordse Compagnie werden gehoord verleenden de zij hun aanvragers zelf een octrooi voor een rederij ter Groenlandse Straat Davisvisserij en wel voor 20 jaar, waarmee de Friese Compagnie was ontstaan.

De compagnie werd verdeeld in twee kamers, Harlingen en Staveren, naar de herkomst van de aanvragers. De bevestiging van dit provin-ciale octrooi was in de eerste plaats een politieke zet om de grote Noordse Compagnie vrees aan te jagen voor het opkomen van concurrentie en om daardoor meer inschikkelijkheid af te dwingen.

Voordat het Friese verzoek werd ingediend bleken er in 1633 in Staveren al voorbereidingen te zijn getroffen om zo goed mogelijk te profiteren van deze lucratieve handel. Men had namelijk bedacht om ten oosten van de stad walvisvet tot traan te koken getuige het volgende bericht uit één van de oudste resolutieboeken:

"Burgemeesteren, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter op't raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in hueijeringhe gelaten Douwe Jans, burger alhier, alle last hebbende van de Groenlanse Compaignie ofte den Camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijjt van de selve seckere anderhalff eij(n)sen maedtlandt gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorschreven landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte 't selvige landt tot henne profijjte geduerende de huieringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrije gebruick maintineren. Onder verbant soo nae 't rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qualiteit gelijk hij aenneemt ende belooft mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie diverse derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van huieringhe aen den voorschrevene stede rentmeester te voldoen ende te betalen den summa van sestich carolus gulden, ijder tot 20 stuivrs gereckent, namentlijck op den (de datum is niet ingevuld). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorschrevene compaignie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. 't Oirconde hebben burgemeesteren ende geswooren ghemeente voornoemt zamt Douwe Jansen desen beneffens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22e augusthij anno 1633".

Daaronder zijn de handtekeningen te lezen van de burgemeesters Evert Hendrickz en Tjaerd Sijtties en secretaris Frans Eikema.

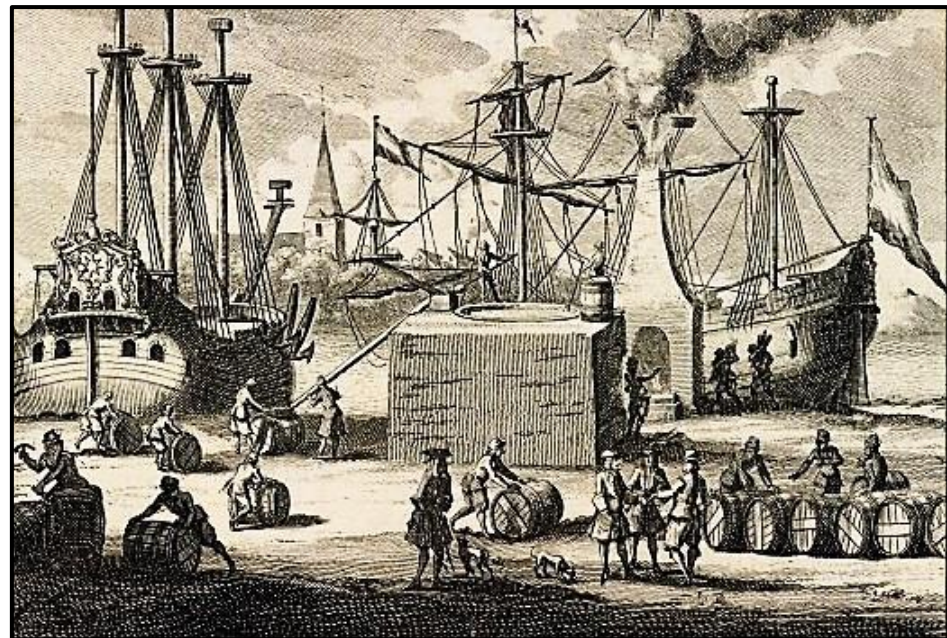
De Friese Compagnie probeerde met de Noordse Compagnie overeenstemming te bereiken en de visvangst te delen.

Toen dat eerst niet lukte rustte de Friese Compagnie in 1635 drie schepen uit op open zee bij Spitsbergen op walvissen te jagen. Dit was echter noch voor de Friezen noch voor de Noordse Compagnie een goede oplossing en de Friese Compagnie begreep al gauw dat ze de onderlinge concurrentie met de Noordse Compagnie niet lang kon volhouden en de Noordse Compagnie was bang dat deze gang van zaken andere concurrenten zou aantrekken. Er kwam ondertussen veel oppositie tegen het octrooi, vooral van Hollandse steden en dorpen. Het gevolg was dat de Noordse Compagnie de Friese kamers in 1636 tot haar kartel toeliet met

een verhoging van het quotum aan traan en de toestemming om ook walvissen in de Hollandse of Mauritsbaai in Spitsbergen te vangen. Dit alles werd met een 24-tal voorwaarden in een notariële acte voor notaris Johan van Warmenhuizen te Den Haag op 25-6-1636 vastgelegd. Namens de provincie Friesland tekenden Hillebrand Dircksz en Cornelis Damis.

De Friezen mochten in het vervolg ook de walvissen aan land afspekken en het spek koken onder de voorwaarde dat ze de andere kamers niet in hun werk zouden hinderen. De Friezen bleken echter toch niet zo welkom te zijn op het strand van Smeerenburg op Spitsbergen, waar ook de andere Nederlandse kamers van de Noordse Compagnie hun basis hadden. De directeur kamer van Harlingen zou gezegd hebben "als wij op Smeerenburg niet welkom zijn dan bouwen we onze eigen Friese traankokerijen op Deenseiland, in het zicht van Smeerenburg". Zo vestigden zij een traankokerij op het strand van Deenseiland in de baai die nu Virgohamna heet. Het waren 3 dubbele traanovens en vijf pakhuizen en ze noemden deze nederzetting de Harlinger (!) traankokerij.

Zoals we eerder hadden gevonden verplaatste de visserij zich meer en meer naar open water. Dit had natuurlijk consequenties voor de traankokerijen op de eilanden. Ten eerste was het barre poolgebied maar een deel van het jaar bewoonbaar en ten tweede was het veel te ver om na elke vangst van open zee eerst naar Spitsbergen te zeilen, zeker als men last had van het pakij, aan land de spek te zieden (koken) en daarna met nog een reis voor de boeg naar huis te zeilen met de vaatjes traan in het ruim. Het gevolg daarvan was dat men liever met de stukken walvisspek in het ruim naar de thuishaven terug zeilde om het daar in goed gebouwde traankokerijen te bewerken. Staveren had vermoedelijk al om die reden, zoals we gelezen hebben, vóórdat het octrooi werd aangevraagd een kokerij ten oosten van de stad gebouwd. Het stuk land, dat hierboven in het resolutieboek wordt bedoeld, zou tot in het begin van de 19^e eeuw nog bekend staan als "De traankokerij". Deze naam is nu een onderdeel van de laatste stadsuitbreiding op die plek. Uit allerlei bronnen valt overigens op te maken dat de stank aan boord van de schepen en niet te vergeten de kokerijen ondragelijk was. Voor de stad een geluk dat de wind toen ook al voornamelijk uit het zuidwesten kwam!

Er zijn helaas geen afbeeldingen van de Staverse traankokerij aan ons overgeleverd, maar om een indruk te geven is een willekeurig plaatje van een traankokerij bijgevoegd.

Het bouwsel bestond meestal uit een verhoging van metselwerk, waarin een vuur kon worden gestookt met daarop een grote pan om de stukken spek in te verwarmen. Via een gootje werd het gesmolten vet als traan in vaatjes opgevangen. Volgens verschillende bronnen werkten er 6 tot wel 20 personen in een kokerij.

De bedrijvigheid van de compagnie was niet alleen in de haven en buiten de stad te merken, In het noordooster kwartier van Stavoren bouwde men het "Groenlants Packhuijs". Dit pakhuis stond ongeveer waar zich nu het Hellingpad bevindt. Het pakhuis werd vast ook gebruikt om vergaderingen te houden, zoals ook in andere steden (Amsterdam) gebruikelijk was.

Dat de kamer van Stavoren nooit volledig in Friese handen is geweest blijkt uit enkele akten in het sententieboek van Stavoren: in 1640 is ene juffrouw Adriana Cool, weduwe van Hans Rombouts en wonende te Amsterdam, voor 3/8 eigenaresse van de "Noordtsche Groenlantsche Geoctroieerde Compagnie ter caemer van Stavoren". Zij heeft een geschil met Evert Gerrits, burger, moutmaker, mede participant, gewezen bewindhebber en administrateur van de compagnie. De Staverse rechtbank deed geen uitspraak, wat kan betekenen dat de zaak bij een hogere rechtbank moest worden voortgezet.

De Staversen bestieren wel de dagelijkse gang van zaken, want na Evert Gerrits Moutmaker is het Aucke Rinckes Brouwer, die in 1642 boekhouder en mede bewindhebber van de Groenlandse Compagnie te Stavoren is. Hij treedt dan namens de compagnie op in een geschil met ene Jacobje Pietersdr uit Enkhuizen.

De Noordse Compagnie raakte steeds meer door interne discussies en regeldwang in de problemen. Men liet het zelfs zover komen dat de bewindhebbers na het verlopen van het octrooi in 1642 geen verlenging meer hebben aangevraagd.

Daarmee was het monopolie opgeheven en stond de visserij open voor andere (particuliere) reders. Het gevolg daarvan was dat het centrum van deze bedrijfstak zich vooral verplaatste naar Noord-Holland en met name de regio Zaanstreek-Waterland. Veel Friezen trokken toen ook naar Amsterdam, waar zij bij de commandeurs daar aanmonsterden.

In de periode 1612-1639 was het aantal Friese schippers 18%, in 1640-1665 was dit gegroeid naar 38%. In Friesland echter bleven de kamers van Harlingen en Stavoren hun gezamenlijke activiteiten, ook die op Deenseiland, voortzetten. Het octrooi van de Friese Compagnie bleef immers tot 1654 van kracht en omdat de Noordse Compagnie nooit werd opgeheven maakten zij aanspraak op de oude rechten van deze compagnie.

Friesland speelde dus na de octrooiperiode van de Noordse Compagnie een grotere rol dan daarvoor.

De laatste officiële vermelding die we in de Staverse archieven hebben gevonden dateert van 1645, want in dat jaar verkopen de "gesamentlijke Bewinthebbers der geoctrojeerde Groenlantsche Company voor de Provincie van Vrieslant" het Groenlands pakhuis te Stavoren aan Claes Sytties voor 1550 gulden. In hetzelfde jaar is Wybe Jansz nog rentmeester en hoofd participant van de kamer van Stavoren.

De Harlinger traankokerij op Deenseiland werd vermoedelijk in 1662 opgeheven omdat de eigenaren in dat jaar een inventaris lieten opmaken.

Of Staveren en Harlingen daarna nog gezamenlijk als Friese Compagnie opereerden is twijfelachtig. Er is in ieder geval een sententie van het Hof van Holland van 23-11-1668 bekend die handelde over een oude zaak uit 1654, waarbij een vijftal schepen door de kamer van Harlingen waren uitgereed voor een reis naar Spitsbergen. Naast acht participanten (waarvan de namen ons niet bekend zijn) en de vier bewindhebbers worden de vijf commandeurs van de schepen worden genoemd. De "bewinthebbers van de Geoctroyeerde Noordse Compagnie ter camere binnen Harlingen" waren H. Wringer, J. Hillebrants, Jan Wybes (burgemeester van Staveren) en Junius Alema (burgemeester en penningmeester van de compagnie). Het betrof de schepen De Sint Pieter onder commandeur Elias Barents, De Vergulde Kat onder commandeur Lyckle Pieters, Het Blokhuis van Stavoren onder commandeur Zopingius, De Hoop onder commandeur Pieter Hilkes en een onbekende galjoot onder commandeur Hendrick Harmens.

Helaas zijn ons via dit onderzoek in archieven en literatuur maar een beperkt aantal Staversen uit deze periode van de Groenlandse of Noordse Compagnie overgeleverd, maar mogelijk dat verder onderzoek meer namen oplevert. Met de vermelding van een later bekende Friese walvisvaarder, Gale Hamckes, die in 1670 een naar hem vernoemde baai langs de westkust van Groenland ontdekte komen we aan het einde van deze avontuurlijke episode uit de Stavense bedrijvigheid.

Studiegroep Oud Staveren (D. Strikwerda en R. Boom)

Bijlagen: gebruikte bronnen e.a.

Stadsarchief Amsterdam

Toegang 5075 (Notarissen)

Inv nr 1036 (Stukken betreffende processen, boedels, concepten van requesten, rekeningen, translaten, brieven e.a., zaaksgewijs geordend? Notaris van der Piet ; portefeuille 1)

Duplicaat op film nr. 1255, 1256

Het eerste document op film 1255 is:

Corte reeck.e nopen- equipage op Groenlant ondert octroij van Vrieslant ter camere van Stauoren waer van Euert Gerritsz- Moutmaacker tbeleijt off directie heeft gehad

Anno 1635

[Linker zijde]

Tot dequipage is gefurneert, bij de participanten onder de voors- camer sorterende wtredinge, dander helft int wederkeeren, comt samen

A.o 1635 voor 345 quarteelen traan retour a 40 gl-
[O?]uer balinen

785: :

f 26196.15: waer aff den helft is betaalt inde

f 26196. 15:

f 13800: :

14585: :

40781:15:

22806.12:

f 19560: :

20660: :

43466.12:

A.o 1636 In cassa tot dequipage deses iaers als blijktt hijer bouen :

vangst van dit iaer 489 quarteelen traan a 40 gl-

[O?]uer de balinen

1100: :

Anno 1637

In cassa tot dequipage als blijktt

Vangst deses iaers , eer meerder als tvoorgae- doch hijer

30466.12:

26633.8:

51100

[Rechter zijde]

Is wtgegeuen voor dequipage daer onder timmeren vant packhuijs, ende anders als bij reck.e

Blijft in cas tot dequipage van a.o 1636

f 17975.3:

22806.12:

40781.15:

Alsoo nu geen sonderlinge reetschap te coopen was, neme dat

neme dat dequipage en aenclouen gecost mach hebben opt hooch.t

Blijft bij cas tot dequipage vant iaer 1637

13000: :

30466:12:

		43466.12:
Neme dese equipage & retour gecost te hebben		f 13000: :
Comt voorde participanten te goedt		38100: :
		f 51100: :
eerste inleggens rato sijns	f 10000:	f 14541.19:
Joff.e Adriana Coole van hare participerende	6000: :	8725:4
Ten behouve vande andere participanten a rata van	10200: :	14832:17:
	26200	38100: :
Segge dat ioff.e naede voors- calculatie opt scheijden a.o 1637 most ontfangen, doch bij Euert ontfangen de somma van		f 8725.4

Helemaal onder aan het stuk staat nog
Actum den 24^e Junij 1642

Er is op de film geen afbeelding van de achterkant van dit document.

Het volgende document op de film lijkt een duidelijk afwijkend papierformaat te betreffen.

Dit inventarisnummer bevat een zeer groot aantal (meerdere honderden) documenten die zonder verdere nummering of rangschikking op de film staan. Veel van deze documenten zijn in vaak ver uiteenlopende jaren dubbel beschreven. Het is daarom moeilijk om een digitalisatie aan te vragen van een specifiek document. Digitalisatie van het gehele inventarisnummer is ook nauwelijks een optie. Omdat het in dit geval om het eerste document op de film gaat is misschien daarvan digitalisatie aan te vragen. Ik voeg een foto van het scherm toe, die voor mij scherp genoeg was om een goede transcriptie te maken

Core reek nopen equipage op Groenlant ondert octroj van Grieslant ter camere van Statoren
 waar van Sint Ewilt, Krentmeester bereijft off diere gelyk gegaet

Anno 1635

De equipage in gheschier, bij de participante, onder
 de reghe van Posthuysen f26196.15: waar off daer
 recht is staelt inde utredinge, daer gheft int waer
 Rens, cont famer f26196.15:
 Anno 1635 Groen 345 quartwale traen, retoum a 40ge f13000.00:
 In vier saling 705.00: 14585.00:
 40781.15:

Als utredinge voor equipage van onder hennere vant
 procedur, onde andere als by reed f17975.3:
 Blijft in cas tot equipage van a^o 1636 22806.12:
 40781.15:

Anno 1636 In cas tot equipage deses iars als by het gijer dorus 22806.12:
 1/3 onge 1 van dit iars 409 quartwale traen a 40ge f19560.00:
 In vier saling f51100.00: 20669.00:
 43466.12:

Deses in cas, souderlinge rechtgeij te coope, waer, nome dat
 nome dat equipage a, aencloung geent 4 macs gelyk of gelyk
 f13000.00:
 Blijft in cas tot equipage vant iars 1637 30466.12:
 43466.12:

Anno 1637 In cas tot equipage als by het
 gange 1 d'opcland, in meden als bounges, d'over gelyk
 f30466.12:
 26633.00:
 51100.00:

Nemo de equipage 3) retoum geent te gelyk f13000.00:
 Cont goede participante te gelyk 38100.00:
 51100.00:

Est wales boort f38100.00: cont voor Sint Ewilt, gerespectert over f26200.00: ant'antlogysse rato by f10000: 214591.19:
 f6000: 8725.4:
 f10200: 19832.17:
 26200:
 78100.00:

Byge dat ioff. in de boort calculatie oft fegijer a 1635 met
 ontfangt, door by Sint ontfangt de forme van f8725.4:

Adriana Coole (ca 1593 - ?) kwam van Vlissingen en was eerst getrouwd met Lieve Lampsins, later met Albert Simons Jonckheyn (1564-1618).

Hun dochter was getrouwd met Reinier Pauw (1564-1636)

Beide mannen waren zeer vermogende Amsterdamse kooplieden, mede-oprichters van de VOC.

Wat opvalt is de grote winst die deze investering op zo korte termijn opbracht.

Het lijkt dus of jullie de interessante site over de Staverse walvisvaart kunnen uitbreiden met enige details

De traankokerij / pakhuis lijkt in 1635 inderdaad gebouwd te zijn.

Er zijn onder dit octrooi minstens 2 , waarschijnlijk 3 succesvolle reizen gedaan, voordat de compagnie als zelfstandig opererende organisatie weer werd opgeheven.

Bevestigd wordt dat Evert Gerritsz Moutmaker het bewind voerde over deze onderneming.

Mijn vermoeden was dat notaris van der Piet probeerde na te gaan of Adriana Croon wel voldoende profiteerde van de opbrengsten.

Dat hij inderdaad voor haar optrad blijkt uit

SAA toegang 5075 inv nr 1021A p. 982 een acte van 13 juni 1642 [deze acte van notaris van der Piet wel on-line]

Er is volgens die acte al langer een conflict tussen haar en Moutmaker. De acte verwijst naar een compromis van 31 augustus 1641;

Een dergelijke uitspraak van "goede mannen" kon ik echter in dit inv nr nog niet te vinden. Overigens wordt in deze acte alleen de plaats Harlingen genoemd

Er is in deze acte een soort toevoeging waarin lijkt of zij weduwe van Hans Roze[mond?] genoemd wordt.

Met dank aan van Menno Leenstra voor het beschikbaar stellen van deze info menno.leenstra@home.nl d.d. 26-8-2018.

Staveren en de Groenlandse Compagnie

De Noordsche-Groenlandse Compagnie (Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen) was een kartel voor de walvisvaart, opgericht door de deelnemende steden, die bestond van 1614 tot 1642. De Compagnie raakte al snel na de oprichting verwickeld in conflicten met Engeland, Denemarken en Zweden. In het jaar 1612 werd voor het eerst melding gemaakt van een commerciële expeditie naar Nova Zembla, nadat men tot de conclusie was gekomen dat de walvisvaart bij Kaap de Goede Hoop geen goede perspectieven bood. De Noordsche compagnie werd op 27 januari 1614 opgericht op Vlieland. Willem Cornelisz. van Muyden, woonachtig in Amsterdam, was een van de eerste schippers die uitvoer. Aan boord waren vijf Franse Basken en een Engelse loods, de overige bemanningsleden waren afkomstig uit Noord-Holland.

In 1636 werden twee Friese kamers opgericht: Harlingen en Stavoren.

Zie ook: <http://oudstaveren.nl/Handel%20en%20verkeer/Walvisvaart%20en%20de%20traankokerij.pdf>

Diverse bronnen:

Resoluties Staten Generaal:

07/03/1626, 1

HHM lezen het verzoek dat [Pieter Gyssen](#) en [Gijs Pieters](#), kooplieden uit [Zaandam](#), hebben aangeboden aan [Z.Exc.](#) Zij vragen commissie voor de walvisvaart op de kust van [Rusland](#) en die van [Samojedenschiereiland](#) via [Straat Waaigat](#). Deze streken vallen buiten het octrooigebied van de [Groenlandse Compagnie](#) en zijn nog nooit met dit doel bevaren.

Z.Exc. mag de gevraagde commissie verlenen mits daarin wordt gesteld dat de supplianten buiten het octrooigebied van de [Noordse Compagnie](#) blijven.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. Deel 31(1910)– [tijdschrift]

Stukken betreffende de kamers der Noordsche Compagnie na afloop van het octrooi.**Medegedeeld door Mr. Dr. S. van Brakel.**

[http://www.dbnl.org/tekst/ bij005191001_01/ bij005191001_01_0005.php](http://www.dbnl.org/tekst/bij005191001_01/bij005191001_01_0005.php)

Het octrooi, waarop hier bedoeld wordt, was in 1636 door de Staten van Friesland verleend aan een te Harlingen en te Stavoren gevestigde compagnie, welke door de Noordsche Compagnie niet was toegelaten tot deelgenootschap in het aan deze laatste door de Staten-Generaal verleende octrooi. De verleening van dit provinciale octrooi was in de eerste plaats een politieke zet om de groote compagnie vrees aan te jagen voor het opkomen van concurrentie en haar daardoor tot meer inschikkelijkheid te stemmen. Als zoodanig had het succès; de Compagnie nam inderdaad kort daarna de beide kamers Harlingen en Stavoren in zich op. Daarmede was het beoogde doel bereikt; van het provinciale octrooi wordt nooit meer gesproken. Na het vervallen van het octrooi der Staten-Generaal en het uiteenvallen der Compagnie kreeg het echter weer belang. Aan dit nimmer ingetrokken privilege zouden de Harlingers althans een provinciaal monopolie kunnen ontleenen, en eveneens zou hij, die van de kamer Harlingen dit privilege had overgenomen daardoor in staat zijn geweest andere Friezen te verhinderen op Spitsbergen te landen of wel om aan eene vergunning voor het betreden van dit eiland de voorwaarde te verbinden, dat al het bemachtigde spek in zijn kokerij tot traan moest worden gekookt.

Ik zeg opzettelijk: zou, want het merkwaardigste is, dat, ondanks de uitdrukkelijke bewoordingen der notificatie, de opvolger in de rechten der kamer

[p. 11]

Harlingen aan het genoemde besluit der Staten van 1636 metterdaad geen enkel recht kon ontleenen. Het toen verleende octrooi gold toch slechts voor 20 jaar, en was dus met het jaar 1656 afgelopen.

Onder de hierachter afgedrukte stukken is m.i. het merkwaardigste de rekening, welke over het seizoen van 1654 door den penningmeester der Harlingsche compagnie aan bewindhebbers en hoofdpaticipanten dier onderneming werd afgelegd. Dit stuk geeft ons een nauwkeurige en tot in bijzonderheden afdalende voorstelling zoo van de organisatie dezer onderneming als van hare financiën en van de wijze, waarop zij haar bedrijf uitoefende¹⁾. Wat de organisatie der Compagnie betreft, leert deze rekening ons het volgende.

1)

Op de lotgevallen dezer Compagnie gedurende het jaar 1654 heeft nog betrekking - hoewel de naam van het schip niet overeenkomt met die van het vaartuig, dat volgens de rekening onder bevel van den in het vonnis genoemden commandeur heeft gestaan - een sententie van het Hof van Holland van 23 Nov. 1668 No. 120, die een beslissing gaf in het volgende geschil. Een der schepen der Harlinger Compagnie, de Provincie-ruiter, commandeur Pieter Hilkes had in 1654 op 75%. N.B. het schip de(n) St. Pieter onder commando van Elias Barends aangetroffen, dat geheel wrak was. De commandeur Hilkes had een deel van de bemanning van den Sint Pieter aan boord genomen en, nadat dit laatste schip door de geheele bemanning verlaten was, daaruit eenige scheepsbenodigdheden en 207 kwarteelen spek gehaald, welke hij later op Spitsbergen tot traan had gekookt. De reeders van den Sint Pieter vroegen nu afgifte van dit scheepsgereedschap en deze traan, na aftrek van bergloon, hetgeen de Harlingers weigerden, zeggende, dat deze goederen door den commandeur Barends waren gederelinqueerd en dus het eigendom van den vinder waren geworden. Het Hof veroordeelde echter de Friezen tot afgifte onder aftrek van bergloon. De reeders van den Sint Pieter hadden in 1654 beslag doen leggen op het schip 'De Vergulde Kat' der Harlinger Compagnie, dat toen te Amsterdam lag. Blijkbaar is dit hetzelfde schip, dat als 'De Kat' in de rekening van reparatiën over dat jaar voorkomt. Het beslag werd echter door de schepenen van Amsterdam opgeheven, mits cautie werd gesteld.

[p. 12]

Zij werd bestuurd door 4 bewindhebbers H. Wringer, J. Hillebrants, Jan Wybes en Junius Alema, waarvan laatstgenoemde als penningmeester het beheer over de kas voerde, doch slechts op ordonnantie der bewindhebbers mocht betalen. Elk dezer bewindhebbers ontving een vast tractement van f 100, de penningmeester van f 300; bovendien onvingen allen vergoeding voor 'vacatiën en expensen.' De rekening werd echter niet slechts door deze bewindhebbers, doch ook door 8 hoofdpaticipanten onderteekend. Blijkbaar diende het afleggen van deze rekening dus niet slechts om den boekhouder décharge te verleenen, doch ook om het beheer der bewindhebbers te controleren. Heel scherp schijnt deze controle echter niet te zijn geweest: de optellingen bevatten niet zelden fouten.

Deze hoofdparticipanten waren onbezoldigd en ontvingen slechts vergoeding voor 'verteringe.' Men mag echter vermoeden, dat de heeren bij het maken van vertering niet op een kleinigheid zagen. Voor het jaar 1654 vinden wij althans op dit hoofd de niet geringe som van f 464-18 geboekt.

Het hoofd 'tractementen' in deze rekening licht ons, behalve aangaande de namen en toelagen der bewindhebbers, ook in over het verdere kantoorpersoneel der Compagnie. Uitgebreid was dit niet. Het bestond slechts uit een boekhouder die f 700 en een bode die f 135 per jaar ontving.

Onder het hoofd 'Diverse Onkosten' komt echter nog een persoon voor, die in dienst der Compagnie stond of althans gestaan had, zoals blijkt uit de mededeeling, dat, wat hem was uitbetaald: 'achterstallig tractement' was. Het feit is minder belangrijk dan de persoon, dien het betreft. Deze draagt den naam van Hessel Gerritsz., een naam in de geschiedenis der geografie en cartografie in Nederland met

[p. 13]
eere bekend. De thans vermelde Hessel Gerritsz. kan echter niet dezelfde zijn, als de vermaarde geograaf, die reeds 40 jaar vroeger andere kamers der Noordsche Compagnie met zijn raad had ter zijde gestaan. Deze laatste toch was reeds in den aanvang der dertiger jaren van de 17e eeuw overleden¹). Vermoedelijk hebben wij hier dus met een kleinzoon van den ouden H.G. te doen, die het bedrijf van zijn grootvader had voortgezet.

Aangaande het bedrijf der Compagnie in 1654 leert deze rekening het volgende.

Gelijk uit de rekening van het 'toemaken en ontlossen der schepen' en uit die, betreffende de reparatiën aan de schepen blijkt, heeft de Compagnie in het seizoen van 1654 3 schepen en een galjoot uitgerust. Daar geen post voor het aankopen dezer schepen geboekt is, waren zij blijkbaar reeds in het bezit der Compagnie en is hun waarde begrepen onder de 'oude en nieuwe resten' van het vorige seizoen, waarmede de rekening van de ontvangsten begint en die alle tezamen op f 41101-19-4 geschat werden.

De schepen, die de Compagnie in 1654 in zee bracht, waren:

De Vergulde Kat, commandeur Lyckle Pieters;

Het Blokhuis van Stavoren, commandeur Zopingius;

De Hoop, commandeur Pieter Hilkes;

een galjoot, commandeur Hendrick Harmens.

[p. 14]

Hoeveel visschen zij hebben gevangen en hoeveel traan daarvan is gekomen, is uit de rekening niet op te maken; wel echter blijkt, dat van de 'nieuwe,' dat is van de in het jaar 1654 gekookte, traan vóór het einde van Januari 1655 1296 kwarteelen, 5 steekannen en 2 mengelen verkocht waren, diegezamenlijk f 60379-15-2 hadden opgebracht.

Neemt men met Mr. Muller¹⁾ aan, dat een walvisch gemiddeld 60-70 kwarteelen traan opleverde, dan zou dit bewijzen, dat de schepen gezamenlijk minstens een twintigtal visschen hadden gevangen.

Uit de rekening blijkt tevens, dat het koken van het spek geschied was door een deel der bemanning²⁾. Deze omstandigheid, gevoegd bij het feit, dat de uitbetaling van de loonen, door de kokers verdiend, tegelijk met de maandgelden enz. plaats had, zou mij doen neigen tot de onderstelling, dat op Spitsbergen was gekookt. Deze onderstelling wordt bevestigd door de mededeeling, in de reeds genoemde sententie van het Hof van Holland voorkomende, dat de commandeur Hilkes een deel van het in het verongelukte schip De(n) Sint Pieter geladen spek had geborgen en dit spek op Spitsbergen tot traan had gekookt. Alleen om dit spek te koken zal de commandeur Spitsbergen toch wel niet hebben aangedaan.

Het schijnt, dat de galjoot niet met de andere schepen ter walvischvangst is uitgevaren, doch een eigen bestemming heeft gehad. Onder het hoofd 'Oncosten en expensen der commandeurs' vinden wij althans vermeld, dat aan den commandeur Hendrik Harmens f 45-12 is betaald wegens 'expensen

1)

Op cit. blz. 126.

2)

Zie onder 'Pottewijnen, maent- en schietgelden.'

[p. 15]

op de Groenlandsche voyage.' Wat het scheepje bij Groenland is gaan doen, is onbekend. Wellicht ging het de vischplaatsen aldaar opnemen. Na zijn terugkomst is het scheepje met onbekende bestemming naar de Oostzee uitgezonden en deed vermoedelijk op de terugreis Tronthem aan, waar het lading voor het vaderland bekwam¹⁾.

Ook heeft de Compagnie een schip naar Lissabon uitgezonden, dat door het vervoeren van retourvracht naar het vaderland een inkomst van f 3315.8.14 opleverde²⁾.

Dat noch bij dit schip, noch bij de tocht van het galjoot naar de Belt iets vermeld wordt van het doel dezer reis en ook geen post voorkomt van vrachtpenningen, die met deze uitreizen zouden zijn verdiend, doet mij vermoeden, dat deze schepen door de Compagnie zelve met traan werden bevracht, die in de genoemde plaatsen aan een agent der **Compagnie ten** verkoop werden gezonden. Wellicht duidt op een soortgelijke expeditie van nog een ander schip der Compagnie de post van ruim f 59, die den commandeur Zopingius voor 'reizen, scheepsvrachten en bergloon' werd betaald³⁾.

Tot in détails is na te gaan, waar, aan wie en in hoe groote partijen de Compagnie haar traan van de hand deed. Het grootste aantal leveranties werd gedaan aan personen in Harlingen of in de directe omgeving dier stad gevestigd. Van de 113 partijen, die werden afgeleverd in het tijdvak waarover onze

1)

Zie de post van f 448.16.2 voor onkosten wegens de uitreeding van het galjoot naar de Belt en de post van f 418.15, die onder 'rommelontvang' is geboekt als ontvangen van Hendrik Harmens wegens retouren van zijn voyage naar Tronthem.

2)

Zie eveneens onder rommelontvang.

3)

Onder diverse onkosten.

[p. 16]

rekening loopt, waren in 76 gevallen de ontvangers in Harlingen of in den omtrek dier stad woonachtig. Deze leveranties betroffen echter steeds kleine hoeveelheden traan. Van de genoemde 76 leveranties waren er niet minder dan 49, die de hoeveelheid van één kwarteel niet te boven gingen en van deze 49 bestond weder de overgrote meerderheid uit leveranties van ½ kwarteel (= 6 steekannen) of minder. Van de 29 partijen van meer dan een kwarteel, die in Harlingen werden afgezet, waren verreweg de meeste niet grooter dan 2 of 3 kwartelen; slechts 5 partijen van meer dan 10 kwartelen trof ik daaronder aan, waarvan een leverantie van 55 kwarteelen de grootste is. Blijkbaar verkocht de Compagnie te Harlingen dus in hoofdzaak direct aan de ingezetenen voor hun eigen gebruik of aan kleine debitanten.

Uiteraard droeg de verkoop aan personen, die op groter afstand woonden een ander karakter. Van de 37 partijen, die op groter afstand geleverd werden, waren er slechts 10 van minder dan een kwarteel; de meerderheid, 27 gevallen, betrof grootere hoeveelheden. En onder deze 27 grootere partijen waren er 12 van meer dan 10 kwartelen en daaronder één van 77, één van 97, één van 181 en één zelfs van 561 kwartelen. Voor de Compagnie was deze afzet van groote partijen en op groteren afstand dus van veel meer betekenis dan de verkoop in het klein. De ééne leverantie van 561 kwartelen aan Henri en Charles Gérard te Amsterdam, die niet minder dan f 25033-17 in kas bracht, was op zich zelfs reeds bijna evenveel waard als alle andere leveranties tezamen. Als men de genoemde zeer grote partijen bijeen zet, ziet men, dat verkocht werden aan: **(Niet gekopieerd)**.

V.

Copie van de: 'afvraging ende respective protestatie, gedaen aen ende tegens de Bewinthebbers van de geoctroyeerde Noordse Compagnie binnen Harlingen.'

Blijkbaar in verband met geschillen, tusschen de Amsterdamsche en de Harlingsche compagnieën gerezen, had deze laatste beslag doen leggen op een schip der Amsterdamsche compagnie, dat aan Heertien Jans was verkocht en te Harlingen lag. Namens den koper protesteert thans de schipper van dat schip tegen genoemd beslag, doch biedt namens den nieuwen eigenaar tevens aan, de nog onbetaalde kooppenningen niet aan de verkopers uit te betalen zonder toestemming der Harlinger bewindhebbers.

Alsoo d'Heren bewinthebberen van de geoctroyeerde Noordse Compagnie ter camere binnen Harlingen ende de bewinthebberen van de grote lijnbaen aldaer, het gecochte schip van Heertien Jans, coopman tot Amsterdam, binnen den brug alhier hebben doen houden, niet wetende uyt wat oorsaek ende redenen, alsoo hy aen haer int mintste niet is verplicht, noch by haer opt schip niets is te praetenderen, te meer deurdien zy de cooppenningen, alsnoch voor een gedeelte onder hem berustende, hebben doen arresteren, dewelcke hy praesenteert niet aen de heren vercopers uyt te tellen, anders als met approbatie van bovengeschreven bewinthebberen, sustinerende met die praesentatie te mogen volstaen, versoeckende alsoo onder dieselve praesentatie ontslach vant schip; by faute van sulcx protesteert Elias Dircx, schipper van

[p. 91]

't selve schip voor hem ende als gelastichde van Heertien Jans voornoemt, gelijk mede Rogier Jacobs Haspelman nopens zijn interest van costen, schaden ende interessen, rede gehadt ende geleden, noch te hebben ende te lyden tot de relaxatie toe, versoeckende, dat haer desen mach werden geinsinueert ende hem daeraff gerelateert in forma; actum den 10den Aprilis 1657. was getekent: Elias Dircksen, Rogier Haspelman met zyne togen.

Lager stonde:

Doede Hendricx, burger ende coopman binnen Harlingen, verclare my midts desen in te stellen als borge, onder renunciatie van discussie, verbant myner goederen ende submissie van desen ende allen rechten, voor sodanigen praesentatie als Heertie Jans van Amsterdam in bovengeschreven acte van insinuatie ende respective protestatie heeft gedaen, dat ick aenneme als mijn eygen factum te praesteren. In kennisse mijn handt neffens de handen van E. Kiestra ende G. Vetzensus t'Harlingen desen 11 Aprilis 1657. Was getekent: Doede Hendricx, G. Vetzensus ende E. Kielstra met hunne togen.

Accordeert mette principalen.

In kennisse van ons ondergeschrevenen

(w.g.): E. Kielstra

Not. publ.

(w.g.): G. Vetzensus

1657.

Bovenstaende insinuatie ende respective protestatie hebben wy ondergeschrevenen, publicque personen binnen Harlingen, d'heren Wringer, Hilbrants, Jan Wybes burgemeester tot Staveren ende d'Burgemeester Alema, als bewinthebberen van de Geoctroyeerde

[p. 92]

Noordse Compagnie ter camere binnen Harlingen, ende d'Burgemeesteren Popta ende Alema, als participanten van de grote lijnbaen, op den 10en deses gedaen, ende verscheydene dagen van deselve heren antwort versocht, off zy het voorschreven schip onder die voorschreven praesentatie wilden ontslaen off niet, waerop wy tot noch toe geen antwort hebben becomen, waerover wy het protest uytten name als voren insisteren; passeren dit voor relaes. Actum den 14en April 1656. Was getekent E. Kiestra ende G. Vetzensus.

Accordeert.

In kennisse van ons ondergeschrevenen

(w.g.) E. Kiestra

not. Publ.

(w.g.) G. Vetzensus.

(Gemeentearchief te Harlingen, gecatalogiseerd als no 456.)

https://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=13&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewiugbertMLRAhXKlCakHbJA1Q4ChAWCCUwAg&url=http%3A%2F%2Fwww.dbnl.org%2Ftekst%2F_bij005191001_01%2F_bij005191001_01_0005.php&usg=AFQjCNHWy3h7ulWU4ZRrRtIVVupt7uxAyA

In 1624 werden nog twee Friese Kamers toegelaten, Harlingen en Stavoren, maar met het noordwaarts opschuiven van de pakijsgrens ontstond een nieuw vangstgebied op voile zee, waarin het octrooi niet voorzag. De Noorsche Compagnie brak uiteen en werd uiteindelijk opgeheven. In 1642, na het verlopen van het octrooi, zetten vooral kooplieden uit Amsterdam en Harlingen hun gezamenlijke activiteiten voort en bleven ze ook hun traankokerijen op Amsterdameiland gebruiken.

<https://books.google.nl/books?id=c8QzAQAAMAAJ&pg=PR21&lpg=PR21&dq=groenlandse+compagnie+stavoren&source=bl&ots=OHE-TnQS3&sig=r8pMc5rUzi9YyALWiVCqsQCLTh0&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKewjZkMHixMLRAhVEKMAKHWILDPI4FBDoAQg1MAc#v=onepage&q=groenlandse%20compagnie%20stavoren&f=false>

Hillebrand Dircksz en Cornelis Damis vanwege de Provincie Friesland. 25 juli 1636.

Staversen betrokken bij de Groenlandse Compagnie

In de beginjaren komen we in de walvisvaart al een Staverse schipper tegen: Wybe Jansz. Hij had een lange ervaring als zeeman en was kennelijk geen onbekende in die kringen:

Attestatie of verklaring, 03-07-1610, ONA Rotterdam, inv 16 acte 19/60 Jacob Symonsz:

Aelbert Jans Vermaes, coopman te Bilbao in Biscayen, verklaart dat Evert Jans Poortmans, coopman, in October 1604 aan hem, met het schip "de Drie Coningen", met schipper Wibo Jans van Staveren, 5 rollen was heeft gezonden.

In het journaal van Pieter Jacobsz Geusebroeck (ca 1566-1628/30) komen we Wybe Jansz ook tegen:

1612: Op 6 juni wordt de poolcirkel bereikt. De eerste walvissen worden gesignaleerd. Drie dagen later bereiken ze hun doel. Het is echt poolweer: het sneeuwt en het is bijzonder koud. Omdat men in de luwte van het eiland komt te liggen, kunnen de schepen niet dichterbij het land komen en vaart men een beetje heen en weer langs de kust. Tenslotte wordt een sloep uitgelaten en een aantal mannen gaan op verkenning om te zien of er walvis te vangen valt. Het blijkt dat Willem van Muijden, Wybe Jansz, Tijs Jansz Hoepstock en Claes Joosten al gearriveerd zijn. Zij hebben in twee dagen tijd al zeven walvissen gevangen. Willem van Muijden en Wybe Jansz hebben laten zien dat ze ervaren walvisjagers zijn.

Op 2 augustus vertrekt het Vlissingse schip van Jan Verelle. De kleine Noorsche compagnie is ook al vertrokken. Op 4 augustus vertrekt een Engelsman. Op 5 augustus hebben Heertje Jansz, Claes Joris en Tijs Hoepstock hun boten vol. Ze laten dit weten door middel van een vreugdeschot.

Maar dan verschijnt Wybe Jansz weer op de ree met een leeg fluitschip. In opdracht van de Heren Bewinthebbereren van de Noordsche Compagnie moet ook dit schip vol gevist worden. Iedereen moet daarbij helpen. De mannen protesteren: zij hebben aan hun eed voldaan om hun eigen schip vol te laden. Hun kleren zijn versleten of - bij het vooruitzicht te zullen vertrekken - overboord gegooid. Kortom, geen van de scheepsbemanningen voelt er iets voor mee te werken.

De beraadslaging de volgende dag tussen de 'jeneraal', Heertjen Jansz en Pieter Geusebroeck heeft als uitkomst dat de volgeladen schepen weg zullen varen. Alvorens te vertrekken worden er nog producten uitgewisseld tussen Wybe Jansz en de anderen. Wybe Jansz krijgt een "tonnen grutten" en de anderen krijgen nieuwe haring, wijn en wortelen.

De woede richtte zich duidelijk niet tegen Wybe Jansz, maar tegen de Heren Bewinthebbereren.

In 1623 treffen we Wybe Jansz aan als commandeur van de kamer van Amsterdam.

Attestatie of verklaring, 21-09-1623, ONA Rotterdam, inv 92 acte 32/69, Jan van Aller Az.:

Op verzoek van Gijsbrecht Gerritsz schipper te Schiedam verklaart Adryaen Janssen Groot, 25 jr schipper op de Fortuyn, wonende te Coppenhaven in Denemarken dat hij met Gijsbrecht Gerritsz en Cornelis Janssen Cleynnenbouff op het eiland Mauritius in Groenlant is geweest bij Wijbrand Janssen van Staveren commandeur van enkele schepen van Amsterdam. Tussen Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen was een woordenwisseling geweest over de slecht verzorgde vracht, die bestond uit vaten traan.

Ook Michiel de Ruyter, Nederlands bekendste zeeheld, heeft tussen 1633 en 1635 als stuurman dienst gedaan op een schip van de Noordsche Compagnie. Waarschijnlijk kende hij de route uit de tijd toen hij nog matroos was.

Het bestuur van de Noordsche compagnie was verdeeld in vijf kamers. Deze waren tamelijk zelfstandig en gezeteld in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft. Elke stad had zijn eigen installaties op de pooleilanden. In 1616 nam de Zeeuw Jan Lampsins deel in de compagnie. Toen kregen ook Vlissingen, Middelburg en Veere een kamer. In 1636 werden twee Friese kamers opgericht: Harlingen en Stavoren.

Een paar jaar daarvoor bleken er in Stavoren al initiatieven genomen te zijn om deel te nemen in deze lucratieve handel getuige het volgende bericht uit de resolutieboeken.

Resolutieboek Stavoren deel 15.

Burgemr, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter opt raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in hueijeringhe gelaten Douwe Jans burger alhier alle last hebbende van de Groenlanse Compaingie, offe den

camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijt van de selve seckere anderhalff eijsen maedtlandt gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorsch. landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte 't selvige landt tot henne profijtte geduerende de huieringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrie gebruick mainctineren. Onder verbant soo nae 't rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qlt.. gelijk hij aenneemt ende belooft mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie div. derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van hieringhe aen den voorsch. stede rentmr te voldoen ende te betalen den suma van sestich car. gulden, ijder tot 20 strs gereckent, namentlijck op den (niet ingevuld). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorsch. compaingie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. 't Oirconde hebben burgemrn ende swooren ghemeente voornoempt zampt Douwe Jansen desen beneffens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22^e augusthij anno 1633. Evert Hendreijex. Tijaerdt Sijtties. F. Eikema.

Uit het boek over het leven van Michiel de Ruyter (G. Brandt):

1653 *Te dezer tijdt was men met grooten ijver doende on 's lands vloot weer toe te rusten en van alles te voorzien. Ook werd per plakkaat der Heeren Staaten Generaal, de 25 Maart geteekent, de vaart op Groenlandt en de Walvisvanghst voor dit lopende jaar geschorst en verboden; op verbeure van schip en goedt, of de waarde van dien. Dit verbod strekte om te meer volk ter oorlogh te bekomen, en op dat de Groenlandvaarders niet in handen van d'Engelschen moghten vervallen.*

Nog iets over het stuk land, de Traankokerij.

In het Floreencohier van Staveren in 1700 lezen we:

*Fol. 35 De Burgemeester Gerloff Sygersma geeft aen navolgende landen o.a. van Rienck Hendrix Crediteuren overgenomen, te sien op fol. 33 een stuck landt **de Traan Koockerey** hebbende de Meerswegh ten Suyden, de Bleek ten Noorden, de Meerspol ten Oosten, de Stads graft ten Westen naasten.*

NB. Dit land bij de Burgemr. Sygersma overgenomen.

*Fol. 33 Rinck Hendricks landen, off Crediteuren land. Een stuck landt **de Traankoockerij** genaamt, hebbende de Meerswegh ten enz.*

Vanaf halverwege de 18^e eeuw bezit de familie Hilverda de traankokerij.

*Op heden den 20 Augustus 1764 d' Participanten van de Stavorse Noorder Meer na gedane aansegginge in't Vergulde Hooft te Stavoren bijeen vergadert, is geresolveert dat Jan Tuenis en Klaas Hilverda met hum landen, de Bleek, Wybe Lely Veltien en **d'Traankokerij** onder de Meer kunnen komen ter bemaling op Conditie dat sij voor Maalgeld sullen betalen (en) de Meersomslagen, hoe hoog se oplopen, des dat sij hunne eigen pompen en dijken sullen moeten onderhouden. Ondertekend o.a. Claas Hilverda voor mijn Traankokerij, groot 5 pondematen (5 pdm = 1 ha 83 are en 5 centiare).*

Dit betekent dat het stuk land wel bemalen werd door de Noordermeerpolder maar buiten de droogmakerij ligt.

In het notarieel archief van Horatius Albarda (toegang 26, nr. 126001) vinden we de volgende overdracht:

*acte nr. 98 b, d.d. 23-12-1812: Jacob Lourens Blom, old schipper te Warns, koopt van Jouke Klazes Hilvarda, mr. bakker te Stavoren, zeker stuk greidland, **de Traankokerij** genaamd, ten Oosten van de Stad Stavoren. Ruurd Hiddes de Jong is thans huurder.*

Naastliggers: de Noordermeer (met Marten Ottes Pol) ten Oosten, de weg ten Zuiden, de Stadsgracht ten Westen en Ruurd Hiddes de Jong en Teunis van der Molen ten Noorden. Vrije toegang na het land van Ruurd Hiddes de Jong om te melken en vrije overgang na de landen ten Noorden. Prijs f 800, =

In 1999 is Andries Kuperus eigenaar voor hem zijn vader Andries (zoon van kastelein Andries, bijgenaamd "Broer"). Het land staat kadastraal bekend onder Stavoren Sectie B nr. 94, groot 20290 are.

Resolutieboek T70-01-16

Burgemr, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter opt raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in hueijeringhe gelaten Douwe Jans burger alhier alle last hebbende van de Groenlanse Compaingie, offe den camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijit van de selve seckere anderhalff eijssen maedtlandt gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorschr. landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte "t selvige landt tot henne profijtte geduerende de huieringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrie gebruick maintineren. Onder verbant soo nae "t rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qlt.. gelijk hij aenneemt ende beloofd mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie div. derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van hieringhe aen den voorschr. stede rentmr te voldoen ende te betalen den suma van sestich car. gulden, ijder tot 20 strs gereckent, namentlijk op den (*niet ingevuld*). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorschr. compaingie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. "t Oirconde hebben burgemrn ende swooren ghemeente voornoemt sampt Douwe Jansen desen benefens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22^e augusthij anno 1633.

Evert Hendreijex. Tijaerdt Sijtties. F. Eikema.

Intermezzo:

otr. (kerk) Amsterdam 9-10-1593 Hans Rombouts (31 jr) en Susanna Nicquets (van Antwerpen, 24 jr) (dtb 406/420).

otr. (kerk) Amsterdam 3-9-1620 Hans Rombouts, wednr van Susanna Niquet en Adriana Cools (Coolle), weduwe van Albert Simons Jonekeijn (dtb 452/54).

Transporten Amsterdam (kwijscheliding):31-01-1625, verkoper: Kools, Adriana, Joncheijn, Maria, Joncheijn, Kinderen Albert Sijmonszn, koper: Joncheijn, Willem, straatnaam: Nieuwezijds Voorburgwal

straatnaam in bron: Nieuwezijds Westervoorburgwal (WZ) omschrijving: De Rode Hand, huis en erf

09-09-1640 Juffr Adriene Cole wonende tot Amsterdam voor drie achtste parthen eijgenaerse vande **Noordtsche Groenlandsche Geotroieerde Compagnie ter caemer van Stavoren** in dier qlt Impt en Arrestant op en tegen Ewert Garrijts burger en Moutmacker in voors stede als mede participant des voors comp. Gedh en arresteerde ter andeer sijde: ... bevindt het processe (fol. 52, vervolg fol. 52v) processe niet in state om entel te moghen termineren dan in facte contratije ordende daerom parthijen wedersijds de Eede van Caluminius te.. en onder de selve Eede elx ander mits in dient node ver s.. sij te beantwoorden en voorts hun vermoeten (?) .. verifiëren voor commissarissen van dese gerechte binnen een maant naestcomende en acht dagen ve.. t process in state van uifo(?) te brengen sulcx geschiet voorts gedisponeert te... naeleven den om... in fine.. litis res.. Aldus .. 9 sept 1640 (fol. 52v).

09-09-1640 Juffr Adriaene Cols wede van Sal: Hans Rombouts wonende tot Amsterdam als voor de 3 achtste parthen eijgenaerse van de geotroieerde **noordtsche Groenlandsche Compagnie ter Caemer van Stavoren** voors in dier qlt Impt conv en gedh reconv ter eenre op en tegens Ewert Garrijts burger en Moutmaecker binnen voors stede Stavoren a;smede participant van selves Comp ende mede gewesene Bewinthebber ende Administrateur van haer J..is (?) in qlt Impt reconv ter andere sijde. .. Bevindt het processe (fol. 52v) (vervolg op fol. 53) niet in statet om eijsch te mogen termineren dan eijsscher contrarij Ochr.. d.. partijen hen ende de ede van Cul.. te doen en verder de slevē Ede indien t...

- 28-09-1642 Fol. 73 Jacobtie Pietersde tot Enckhuijsen .. tegen Aucke Rincke boeckhouder en mede bewindhebber van de **Groenlandsche Compagnie**
24-01-1644 Aucke Rinckes burger dese stede als bewindhebber van de **Groenlandsche Compagnie** ter camer tot Harlingen impt .., tegen Reyner Hans ... 24 jan 1644. (fol. 85v).

Proclamatieboek Stavoren:

- 29-08-1639 Thijs Alberts ende Stijn Oleffsdr el voor twee derde parthen ende Sibbel Tziernes naegelaetene wedu van wijlen Garrijt Saeckles voor de derde parth en alst t'seamen b.b. en c.op seeckere ledige plaetse mette steckettinge aldaer gelegen op het NOQ ... hebbende het **Groenlants packhuijs** te westen ende Harmen (M) Wijeckleburgh ten oosten te naesten .. voor uijtten halve Diept tot achter opte roijninge van de wech naede muelen wesende de stede beswaert met 4 gld jaerlijckse pachte de aerfggen van Dirck Dircks competeren welke de proclamanten daer oppe sal goed en draeghen. Gecoft van Frerick Hendricks en met mede raed en consent van Holck Willems sijn moeder en in dese mede vast staende voor de andere mede aerff genaemen van w: Hendrick Vrijdag voor 55 gld. .. fol. 148v.
- 16-04-1645 Claes Sytties -- --- b.b. en c. packhuijs op 't Noord bij de Piep, hebbende Reynert Reynerts erff ten oosten ende **Zypperstraet** ten westen, streckende van de Herewech zuydwaarts int Diep .. jaerlijxe grondpacht Anne Philips competeert drie st.. , hebbende Aucke Rinckes Brouwer (Brouwer) mede Bewinthebber ende Jan Wybes rentmeester en Hooft Participant wonende tot Stavoren, als last hebbende vande gesamentlijke Bewinthebbers der **geoctroeerde Groenlantsche Company** voor de Provincie van Vrieslant en voor vast staende ende 'd rato caverende en d'somme van 1505 gld vrij eee. (kantlijn: Evert Gherrijts pretesteert en verspiert van ontschadelijk.. sijne pretensie..)fol. 236.

De Noordse Compagnie (1614-1642), opkomst, bloei en ondergang, door Lourens Hacquebord

Fragmenten m.b.t. Stavoren.

Blz32: Frederik Gerritsz de Witt, bewindhebber (bevrachter) van Enkhuizen. De bewindhebbers werden door de magistraat op voorstel van de zittende bewindhebbers gekozen uit de hoofdparticipanten.

Blz.31: De bewindhebbers van Enkhuizen waren Jan Simonsz Blauhulk en Gerrit Freercks. Deze verliet in 1615 Enkhuizen (noot 110) en werd in 1617 opgevolgd door Pieter Jacobsz Maelson. Ook werd in dit najaar Frederik Gerritsz de Witt benoemd. Het visrecht werd van hem overgenomen door Cornelis Sweersen.

Blz. 113: In 1632 ontvingen de Staten van Friesland het verzoek van de twee Friezen om aan de walvisvangst te mogen deelnemen.

Blz. 34: Friese aanvragers van deelname waren Hilbrandt Dircksz, burgemeester uit Harlingen, en Wybe Jansz van Stavoren (commandeur voor de kamer van Amsterdam) . Snel daarna treedt vooral Evert Gerritsz Moutmaker (burgemeester) voor de kamer van Stavoren op (noot 124).

Blz. 113 vervolg:

De Staten van Friesland lieten de Staten-Generaal weten dat zij het op handen zijnde verzoek van de Noordse Compagnie om het octrooi te verlengen niet zouden goedkeuren. Zij wensten dat de walvisvaart voor iedereen toegankelijk zou worden. Ondanks de door de Friezen aangekondigde oppositie keurde de Staten-Generaal op 25-11-1633, in afwezigheid van de Friezen, de aanvraag toch goed en werd het octrooi voor 8 jaar verlengd. De Staten van Friesland protesteerden fel tegen deze gang van zaken. Toen het protest van de Friese Staten niet hielp verleenden de Staten van Friesland hun aanvragers zelf een octrooi en wel voor 20 jaar, waarmee de Friese Compagnie was ontstaan. De compagnie werd verdeeld in twee kamers, Harlingen en Stavoren. (noot 236).

De Friese Compagnie probeerde met de Noordse Compagnie overeenstemming te bereiken om deelname in de visvangst. Toen dat niet lukte russte de Friese Compagnie in 1635 drie schepen uit op open zee bij Spitsbergen op walvissen te jagen.

Deze oplossing was echter noch voor de Friezen noch voor de Noordse Compagnie acceptabel. De Friese Compagnie begreep al gauw dat ze de concurrentie met de Noordse Compagnie niet lang kon volhouden en de Noordse Compagnie was bang dat deze gang van zaken andere concurrentie zou aantrekken.

Bevreesd door een groeiende oppositie tegen haar octrooi, vooral in Holland zelf, waar verschillende steden aan de walvisvangst wilden deelnemen, liet de Noordse Compagnie de Friese kamer tot haar kartel toe en verleende hun een quotum van 3000 kwartelen traan op een verhoogd aantal van 19000 kwartelen (noot 237).

Vanaf 1636 mochten de Friezen walvissen vangen in de Hollandse of Mauritsbaai in Spitsbergen.

Ze mochten ook de walvissen aan land afspekken en het spek koken mits ze de andere kamers niet in hun werk zouden hinderen. Op het strand van Smeerenburg was geen plaats meer voor nog een traankokerij waardoor de Friezen tegenover Smeerenburg op het strand van Deenseiland een traankokerij vestigden in een baai die nu Virgohamna heet. Het waren 3 dubbele traanovens en vijf pakhuizen en noemden dit de Harlinger (!) traankokerij. De oppositie van vooral Holland tegen het octrooi werd steeds sterker en het aantal concurrenten groeide met het jaar. Daarnaast verzwakten interne verdeeldheid en slechte vangsten de compagnie.

Op 11 december 1636 werd de verlenging van het octrooi van 1634 door de Staten van Holland nietig verklaard. De Noordse Compagnie had daarmee al voor de afloop van het octrooi haar bestaansgrond verloren.

Blz.114: De compagnie raakte steeds meer in interne discussies en regeldwang waardoor de compagnie ten onder ging aan door eigen bewindhebbers gestelde regels en niet hoofdzakelijk door het laten verlopen van het octrooi in 1642.

In 1642 werd geen verlenging meer aangevraagd en er is nooit een opheffings- of liquidatievergadering gehouden.

De kamer van Harlingen werd vermoedelijk in 1662 opgeheven toen de kokerij in Spitsbergen te koop werd aangeboden. Na 1670 werd op de kust van Spitsbergen niet meer gekookt.

5% van de walvisvaarders was afkomstig van (de westkust) van Friesland (1612-1639). In de periode 1640-1665 was dit 18% (noot 235).

Veel Friezen trokken naar Amsterdam, waar zij bij commandeurs aanmonsterden.

In de periode 1612-1639 was het aantal schippers 18%, in 1640-1665 was dit 38%.

Friesland speelde na de octrooiperiode een grotere rol dan tijdens de octrooiperiode van de Compagnie.

Noot 110: S. Van Brakel 1909 blz.303: Vroedschapsresoluties deel 30 (255-400).

Noot 123: SAA Not Arch. 695 d.d. 30-10-1635 en Not. Arch. 701 d.d. 6-12-1632.

Noot 124: S. Van Brakel 1900, deel 31.

Noot 235: Muller 1874, blz. 339.

Noot 236: S. Muller Fz. 1874, Geschiedenis Noordse Compagnie.

Noot 237: C. De Jong 1972, blz. 239, Geschiedenis van de Oude Nederlandse Walvisvaart.

Vervolg Staversen betrokken bij de Groenlandse Compagnie

Attestatie of verklaring, 03-07-1610, ONA Rotterdam, inv 16 acte 19/60 Jacob Symonsz: Aelbert Jans Vermaes, coopman te Bilbao in Biscayen, verklaart dat Evert Jans Poortmans, coopman, in October 1604 aan hem, met het schip "de Drie Coningen", met schipper Wibo Jans van Stavereen, 5 rollen was heeft gezonden.

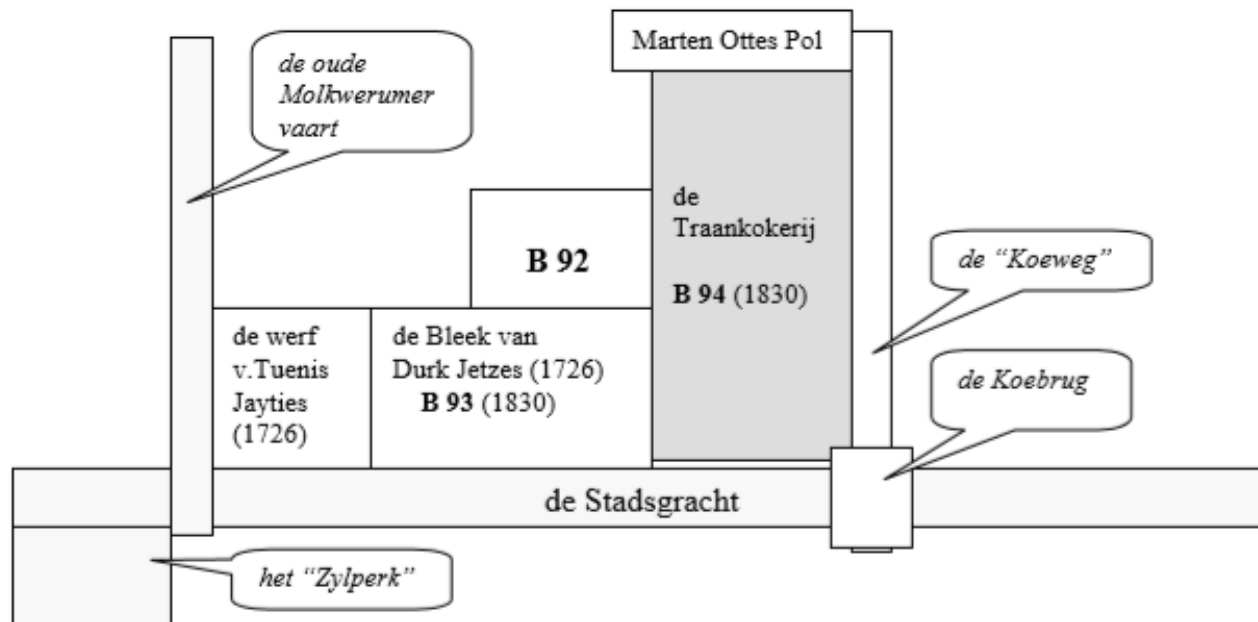
In 1623 treffen we Wybe Jansz aan als commandeur van de kamer van Amsterdam. Attestatie of verklaring, 21-09-1623, ONA Rotterdam, inv 92 acte 32/69, Jan van Aller Az.: Op verzoek van Gijsbrecht Gerritsz schipper te Schiedam verklaart Adryaen Janssen Groot, 25 jr schipper op de Fortuyn, wonende te Coppenhaven in Denemarken dat hij met Gijsbrecht Gerritsz en Cornelis Janssen Cleynnenbouff op het eiland Mauritius in Groenlant is geweest bij Wijbrand Janssen van Stavereen commandeur van enkele schepen van Amsterdam. Tussen Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen was een woordenwisseling geweest over de slecht verzorgde vracht, die bestond uit vaten traan.

De walvisvangst werd op andere fronten voortgezet maar er kwamen steeds problemen. Uit het boek over het leven van Michiel de Ruyter: 1653 Te dezer tijdt was men met grooten ijver doende on 's lands vloot weer toe te rusten en van alles te voorzien. Ook werd per plakkaat der Heeren Staaten Generaal, de 25 Maart geteekent, de vaart op Groenlandt en de Walvisvanghst voor dit lopende jaar geschorst en verboden; op verbeure van schip en goedt, of de waarde van dien. Dit verbod strekte om te meer volk ter oorlogh te bekomen, en op dat de Groenlandvaarders niet in handen van d'Engelschen moghten vervallen.

Nog iets over het stuk land, de Traankokerij. In het Floreencohier van Stavereen in 1700 lezen we: Fol. 35 De Burgemeester Gerloff Sygersma geeft aen navolgende landen o.a. van Rienck Hendrix Crediteuren overgenomen, te sien op fol. 33 een stuck landt de Traan Koockerey hebbende de Meerswegh ten Suyden, de Bleek ten Noorden, de Meerspol ten Oosten, de Stads graft ten Westen naasten. NB. Dit land bij de Burgemr. Sygersma overgenomen. Fol. 33 Rinck Hendricks landen, off Crediteuren land. Een stuck landt de Traankoockerij genaamt, hebbende de Meerswegh ten enz. Vanaf halverwege de 18e eeuw bezit de familie Hilverda de traankokerij.

Op heden den 20 Augustus 1764 d' Participanten van de Stavorse Noorder Meer na gedane aansegginge in 't Vergulde Hoofd te Stavoren bijeen vergadert, is geresolveert dat Jan Tuenis en Klaas Hilverda met hum landen, de Bleek, Wybe Lely Veltien en d'Traankokerij onder de Meer kunnen komen ter bemaling op Conditie dat sij voor Maalgeld sullen betalen (en) de Meersomslagen, hoe hoog se oplopen, des dat sij hunne eigen pompen en dijken sullen moeten onderhouden. Ondertekend o.a. Claas Hilverda voor mijn Traankokerij, groot 5 pondematen (5 pdm = 1 ha 83 are en 5 centiare). Dit betekent dat het stuk land wel bemalen werd door de Noordermeerpolder maar buiten de droogmakerij ligt.

In het notarieel archief van Horatius Albarda (toegang 26, nr. 126001) vinden we de volgende overdracht: acte nr. 98 b, d.d. 23-12-1812: Jacob Lourens Blom, old schipper te Warns, koopt van Jouke Klazes Hilvarda, mr. bakker te Stavoren, zeker stuk greidland, de Traankokerij genaamd, ten Oosten van de Stad Stavoren. Ruurd Hiddes de Jong is thans huurder. Naastliggers: de Noordermeer (met Marten Ottes Pol) ten Oosten, de weg ten Zuiden, de Stadsgracht ten Westen en Ruurd Hiddes de Jong en Teunis van der Molen ten Noorden. Vrije toegang na het land van Ruurd Hiddes de Jong om te melken en vrije overgang na de landen ten Noorden. Prijs f 800,= In 1999 is Andries Kuperus eigenaar voor hem zijn vader Andries (zoon van kastelein Andries, bijgenaamd "Broer"). Het land staat kadastraal bekend onder Stavoren Sectie B nr. 94, groot 20290 are.

Durk Strikwerda en Rob Boom 22-2-2010

